

**СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СІМ'Ї
ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ**

Черушева Галина Батрбеківна

к.п.н., професор кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін

Гетало Антон

Студент спеціальності

Прикладна статистика та бізнес-аналітика

Національна академія статистики, обліку та аудиту

г. Київ, Україна

Актуальність проблеми. Протягом розвитку людської цивілізації однією з ключових проблем є розвиток сім'ї як соціального інституту суспільства. На стабільність й довготривалість сім'ї впливають, як внутрішні стосунки подружжя, так і соціокультурне середовище, часткою якого вона є. Сім'я відіграє суттєву роль у життєдіяльності суспільства, сьогодні й на майбутнє утримує монополію на регулювання інтимних відносин партнерів та дітонародження.

Добробут сім'ї та їх кількісне зростання залежить від темпів росту населення, соціокультурного розвитку регіону, менталітету, зниження криміногенної ситуації тощо. Виховання дітей у сімейному середовищі, де головними цінностями є любов, взаємоповага та взаєморозуміння, суттєво збільшує шанси для повноцінного розвитку та самореалізації підростаючого покоління, його свідомого самовизначення у житті.

У монографічному дослідженні «Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність» Л. Слюсар підкреслює, що загальноцивілізаційні закономірності розвитку шлюбу і сім'ї у кожній країні мають свої форми прояву, перебувають під значним впливом національних культурних, духовних і релігійних особливостей, ціннісно-мотиваційних стереотипів, традицій у сфері шлюбної поведінки, внутрішніх сімейних стосунків, міжпоколінних відносин

тощо. [4, с. 20].

Мета статті – розкрити основні тенденції у розвитку сім'ї як соціального інституту, обґрунтувати проблеми трансформації сімейних відносин, основні чинники розлучень.

Аналіз проблеми розвитку сім'ї зроблений на основі даних Державної служби статистики України, інформації з вибіркових досліджень Бюро переписів населення США, матеріалів Дослідницького центру П'ю у Вашингтоні (Pew Research Center), результатами досліджень редакції Prorazvod.com та опитуванні студентської молоді НАСОНА (78 осіб).

Результати та обговорення. Як складний соціальний феномен, сім'я є об'єктом вивчення багатьох наук. Аналіз сучасних досліджень і публікацій свідчить про особливий інтерес вітчизняної та зарубіжної науки до серйозної соціальної проблеми сьогодення – проблеми шлюбних відносин, яка в центрі уваги психологів, соціологів, педагогів, юристів. Вчених і практиків найбільше цікавить основні чинники розірвання шлюбів та пошук шляхів укріплення сімейних відносин. Особливої уваги заслуговує дослідження Слюсар Л. І. з проблем розлучення в Україні в контексті ретроспективного аналізу та сучасності. [4] Багатьма вченими досліджуються основні чинники зростання розлучуваності (О. Синельников, А. Антонов, С. Захаров, С. Голод та інші). Е. Лібанова, С. Ничипоренко розглядають молодіжну сімейну політику в Україні у соціально-демографічному вимірі. [1,3]

Останні роки соціально-політичні та культурні трансформації, які відбуваються у західній цивілізації виступають впливовим чинником радикальних змін у розвитку сім'ї як соціального інституту й певною мірою впливають на економіку і суспільство в цілому.

Втрата духовних цінностей, феміністичний вибух, гендерна політика, різні види гомосексуального шлюбу, а також споконвічна проблема вибудовування красивих й правильних стосунків кохання. Останні роки серед молодих людей поширюється так званий феномен конкубінат, тобто співжиття.

У римському праві це поняття (лат. concubitus, від con (cum) разом з

(cubo) лежу, сумісне мешкання, співжиття) без affection maritalis (сімейна любов) і honor matrimonii (честь шлюбу) означало не заснування родини, а задоволення статевого потягу. [9] Особливо такі стосунки динамічно розвиваються у студентському середовищі. Співжиття в основному спрямоване на близькість та задоволення сексуальних бажань без будь-яких зобов'язань та відповідальності. За думкою більшості молоді це начебто випробування до серйозних шлюбних відносин.

XXI ст. пов'язане із радикальними змінами у розвитку сім'ї, що є характерним для усього світового простору. Найбільше це проявляється у намаганні більшості жінок до економічної незалежності; тенденція до сексуальної свободи та дошлюбних відносин; збільшення кількості неповних сімей та кількості розлучень; народження дітей поза шлюбом та інше.

Аналіз даних Державної служби статистики України дозволив зробити висновки про тенденцію зменшення показників зареєстрованих шлюбів та збільшення показників розірваних шлюбів по Україні за 2015-2020 роки (табл. 1, за даними [5], авторські розрахунки)

Таблиця 1

**Динаміка зареєстрованих та розірваних шлюбів по Україні,
2015-2020 (осіб)**

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість зареєстрованих шлюбів	299038	229453	249522	228411	237858	167974
Кількість розірваних шлюбів	129373	129997	128734	153949	138005	119253

За даними табл. 1 протягом зазначених років спостерігається суттєве зменшення показників зареєстрованих шлюбів. Так, у 2016 році порівняно з 2015 роком (з 299038 осіб до 229453 осіб). Подальшому просліджуються незначні коливання збільшення та зменшення кількісного показника в межах 10–20 тисяч осіб (249522, 228411). У 2019 році кількість шлюбів зросло на 4% (до 237858). Суттєві зміни відбулися у 2020 році – кількість зареєстрованих

шлюбів зменшилося у порівнянні із 2019 роком на 70 тисяч (-29%). Це найнижчий показник за попередні роки (167 974 шлюбів).

Що стосується показників розлучень, то вони більш стабільні у 2015-2017 роках. Незначна динаміка просліджується у 2018 (більше на 25 215 осіб), а вже у 2019 році кількість розлучень знизилася на 10% - до 138005 тис. У 2020 році найменший показник розлучень за попередні шість років (119253) - на 14% менше.

Різниця між реєстрацією та розірванням шлюбів практично на 40-45% (дивиться табл.1, рис. 1). Як видно з діаграми кількість розлучень щороку також зменшується, проте не так швидко, як реєстрація шлюбів.

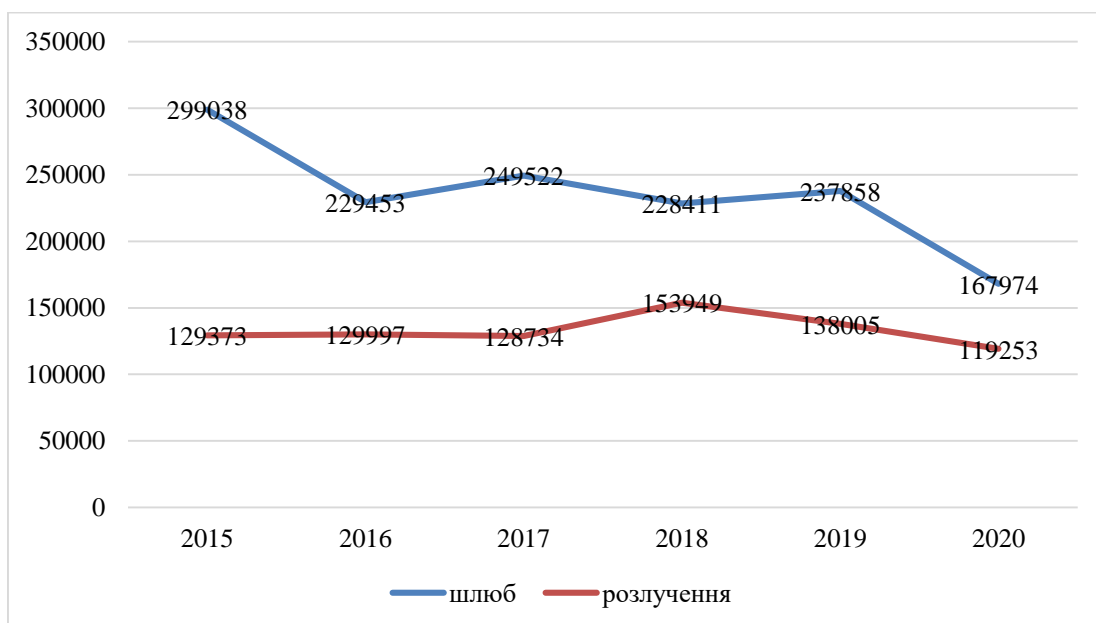

Рис. 1 Співвідношення кількості шлюбів та розлучень по Україні, 2015-2020

Слід зазначити, що за відсутністю спільних інтересів та цінностей, психологічної й морально-етичної готовності подружжя до вирішення незвичних для них побутових, економічних, психолого-педагогічних та соціально-культурних проблем, пік розлучень припадає на перші роки подружнього життя. А народження дитини ще більше загострюють відносини.

У 2021 році просліджується тенденція до збільшення шлюбів. Так, за даними органів державної реєстрації актів цивільного стану вже за перший квартал 2021 року одружилося 37 120 пар молодих людей, а кількість

розірваних шлюбів за цей період у 5,5 раза менше (лише 6 724).

Аналіз проблеми дозволив зробити висновки, що сьогодні спостерігається поширення і закріплення принципу егалітарності у сімейних відносинах. У Енциклопедії сучасної України поняття «егалітаризм» (від франц. *égalité* – рівність) тлумачиться як принцип організації соціальних відносин у державі та суспільстві на засадах рівного економічного, передусім майнового, стану громадян. [13]. У подружжі це сприяє рівним можливостям та правам чоловіка й жінки у їх професійному, духовному зростанні та вихованні дітей.

Статистика розлучень у різних країнах світу свідчить про схожість ситуації з Україною, зокрема показник розлучень вище ніж одруження.

Дані за результатами досліджень редакції Prorazvod.com за 2019 доводить, що лідерами за кількістю розлучень є: Люксембург - 87%, Бельгія - 70%, Португалія - 68%, Іспанія - 65%, Росія - 55%, Франція - 55%, США – 51%, Німеччина - 44%, Британія - 42%. Найнижчий показник в Індії - 1,5%. [10]

Основними чинниками розлучень у більшості країн є несумісність характерів, фізіологічна невідповідність, невірність, алкоголізм, фізичне та психічне насилля, низький рівень життя, хвороба, неможливість мати дітей.

До того, жінки усвідомлюючи роль освіти, кар'єрного зростання, можливість ведення власного бізнесу, не погоджуються на обслуговуючі ролі домогосподарки та відстоюють права на фінансову незалежність,

Дослідницький центр П'ю у Вашингтоні (Pew Research Center), який надає інформацію про соціальні проблеми, суспільну думку та демографічні тенденції у США та світі, також представив статистичні дані щодо проблеми розлучень. Так, середній рівень розлучень у світі складає 4,08 на 1000 осіб, які перебувають у шлюбі. Доволі високий цей показник у Європі: від 4,03 у Франції до 6,22 у Данії та 6,55 в Британії. Водночас частота вступу в шлюб у ЄС в останні роки знизилася до 4,4. [12]

Pew Research Center констатує, що за результатами перепису населення у США сьогодні 15% дітей живуть з батьками, які перебувають у повторному шлюбі, 7% живуть зі співмешканцями, а 26% дітей - тільки з одним з батьків.

Крім того, 25% дітей у віці до 18 років виховуються без батька.

Сім'я це важливий осередок, який відіграє головну роль у вихованні та розвитку особистості дитини. Соціальні ролі батьків наділені різними функціями, що спрямовані на духовне збагачення усіх членів родини, формування у дітей поведінкового досвіду, відповідальності, навичків міжособистісного спілкування та взаємодії як у сімейному колі, так й з ровесниками. Можна зазначити умовний функціональний розподіл та призначення кожного з членів подружжя. Вирішальна роль матері у формуванні здатності до емоційного відгуку, співчуття, прив'язаності й, водночас, вона є зразком статево-рольової ідентифікації, тобто моделей поведінки, жінки, дружини, матері. Батько відповідальний за соціально-практичний розвиток дітей та є ідеалом чоловічої мужності та поведінки.

Слід зазначити, що неповна сім'я розглядається як один з основних соціально-демографічних типів сучасної родини й фактично складає групу ризику завдяки певним суперечностям у сімейних відносинах дітей і батьків. У зв'язку з відсутності одного з батьків дитина не має можливості наслідування моделі поведінки своєї статі.

Аналіз теоретичних джерел дає підстави зробити висновки, що хлопчики, які виховані без батька, не мали прикладу активного і мужнього чоловіка. [2,6,7] Вони недостатньо усвідомлюють роль чоловіка у сім'ї, як людини сильної, впевненої в собі, готової бути опорою й підтримкою для всієї родини. Такі діти, в більшості, уразливі, невпевнено почуваються в колі з однолітками й не готові ідентифікувати себе у дорослому житті відповідно до соціального статусу захисника, зокрема у суспільстві. Частково, відсутність батька компенсується наявністю в родині інших представників сильної статі (старший брат, дідусь, дядя), що можуть послужити дитині моделлю поведінки. Природно, що діти тягнуться до дорослих чоловіків й відчувають внутрішню потребу сприйняття їх у ролі рідної людини.

За думкою О. *Лютак*, відсутність у сім'ї батька справляє на дівчат прямо протилежний ефект. Особливо в підлітковому віці вплив цього чинника

помітно посилюється. Відсутність у сім'ї яскраво вираженої взаємодії чоловічого й жіночого начала може створити труднощі в сексуальному житті дівчат [2].

В неповній родині можна виділити ряд проблем у вихованні дитини. По-перше, жінка намагається взяти на себе незвичну для неї роль батька, замість того щоб компенсувати його відсутність своєю жіночою теплотою, любов'ю, терпінням, без надмірного перебільшування цих проявів. Як гіперопіка, так і недостатня увага, недоброзичливість й відстороненість матері є негативними факторами впливу на дитину.

Анкетування студентів, які виховувалися у неповній сім'ї показало, що близько 60 % опитаних бракувало уваги, материнської турботи, тепла, зацікавленості у їх навчанні та духовних потребах, оскільки жінки всі зусилля спрямовували на матеріальне забезпечення сім'ї. Це викликало в дітях переживання, внутрішній конфлікт, відчуття непотрібності й формуванню в них певних комплексів, а також спонукало їх до пошуку більш сприятливого середовища для комунікації, де їх розуміють та співчують.

Таким чином, у сім'ях без батьківської опіки виникає безліч соціальних проблем. Дитина одержує психологічну травму, що обумовлює появу почуття неповноцінності, страху, сорому, покинутої та емоційно відчуженої дитини. Особливо це відчутно у маленьких дітей, які прагнуть дитячими зусиллями відновити відносини між батьками.

Проведене дослідження свідчать про те, що в силу вагомих причин діти з неповних сімей, у порівнянні з однолітками, більш схильні до психічної нестабільності, підвищеному рівню тривожності, нижчого рівня позитивного емоційного самопочуття й комфорту у сім'ї, агресії та асоціальної поведінки. Цим дітям характерна занижена самооцінка та, завдяки материнському впливу, емоційне відчуження від батька, який не проживає у сім'ї.

Висновки. Аналіз проблеми розвитку сім'ї та шлюбних відносин дозволив визначити:

- нестабільність шлюбу, плюралізація його форм є однією з гострих

соціально-демографічних проблем розвитку сім'ї;

- основними чинниками розлучення, є напруження у морально-психологічних, емоційних стосунках подружжя (конфлікт інтересів, відчуженість у сімейних стосунках), і це напруження підсилює невирішеність матеріальних і житлових проблем;

- високий рівень розлучуваності призводить до збільшення неповних сімей, які потребують соціально-психологічної підтримки у вихованні дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лібанова Е.М. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти/За ред. Е.М.Лібанової. - К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. - 248 с.

2. Лютак О.З. *Робота психолога в неповних сім'ях // Навчально-методичний посібник.* – Івано-Франківськ: пп. Кузів, 2011. – 119 с.

3. Молодіжна сімейна політика в Україні. / Ничипоренко С.В. – Умань: Н70 Видавець «Сочінський», 2011. – 217 с.

4. Слюсар Л.І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. — Київ, 2021. — 180 с.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Терещенко М.В. Подружні зради як наслідок порушень сімейних стосунків //Матеріали IV щорічної Все української науково-практичної конференції, к., 2014. – С.232-237.

7. Юрченко І. Основні психолого-педагогічні особливості неповних сімей в сучасній Україні Педагогічні науки. 2016. № 65 УДК 159. 922.7 (477)

8. <https://opendatabot.ua/analytics/love-is-2020>

9. <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/konkubinat-i-vse-shho-z-tsym-pov-yazano/>

10. Prorazvod.com. - Режим доступу: <https://prorazvod.com/statistika->

razvodov-v-mire-po-stranam/

11. David A. Sbarra, Rita W. Law and Robert M. Portley, «Divorce and Death: A Meta-Analysis and Research Agenda for Clinical, Social, and Health Psychology» // Perspectives on Psychological Science 6.5 [September 2011]: P. 454–474.
12. Pew Research Center : <https://gillespieshields.com/40-facts-two-parent-families/>
13. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18588